

Відгук

офіційного опонента про дисертацію Ірини Олександрівни Вялкової “Преса Донецької області періоду незалежності України (1991–2012 рр.): проблематика, типологія” зі спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор С. В. Безчотнікова)

Україна – держава з розвинутим історично сформованим регіональним мисленням і розгалуженою регіональною журналістикою. У цьому проявляється історична й національна особливість її інформаційно-комунікативного простору, яка ще потребує багатоаспектного вивчення. Помітно, що сучасні теоретики в галузі масової комунікації частіше розглядають журналістську практику на прикладі діяльності столичних та обласних газет з великим накладом. Історія ж національної журналістики буде не повною без залучення сторінок, присвячених вивченню регіональних ЗМІ, оскільки вони є рівноправною частиною її соціокультурної моделі, а поступ цивілізованого суспільного розвитку має усвідомлюватися через історичний досвід соціуму.

Розвиток новітньої теорії масової комунікації відзначається пошуком теоретико-методологічного підґрунтя усвідомлення її органічною складовою теорії та історії соціальних комунікацій, що сприяє багатоаспектному вивченню інформаційних процесів у соціальному просторі і часі, подоланню догматичних стереотипів політизації й централізації вітчизняної науки, переосмисленню важливих фактів історії журналістики. Регіональна періодика – джерело великої пізнавальної вартості, безцінний раритет культури української спільноти – постає знаковим явищем комплексного й об’єктивного пізнання доби незалежності України в суспільно-політичному, соціокультурному й духовному розвої української нації.



Ірина Олександрівна Вялкова, авторка дисертації “Преса Донецької області періоду незалежності України (1991–2012 рр.): проблематика, типологія” глибоко усвідомлює місце і роль регіональної періодики як цілісного комунікаційного сегмента в системі загальнодержавних ЗМІ, про що свідчить її обґрунтування теоретико-методологічних засад свого дослідження. Вона наважилася на підготовку першого комплексного дослідження преси Донеччини, яка займає лідируючі позиції в інформаційній сфері України, до того ж – складного історичного періоду, позначеного динамічністю й суперечливістю, невизначеністю ідеологічних оцінок багатьох соціально-комунікативних явищ.

Актуальність своєї наукової роботи дисертантка мотивує такими важливими факторами: по-перше, процесом регіоналізації медіа – світовою тенденцією, що позначилась на розвитку вітчизняних ЗМІ; по-друге, переважним вивченням преси регіонів з позицій історії або галузевої її локалізації, а історію сучасної преси, як вважає здобувачка, необхідно писати вже сьогодні; по-третє, «система преси Донецької області періоду незалежності України (1991– 2012 рр.) як інформаційне джерело про цілісне суспільно-політичне, поліетнічне та соціокультурне життя регіону» не виступала об’єктом окремого наукового дослідження (с. 25).

Можна було б написати дисертацію на матеріалі діяльності наймасовішої донецької обласної газети «Донбасс», що видавалася з 1917 року, змінила 5 назв й нині має найбільший передплатний наклад. Проте Ірина Олександрівна Вялкова не шукала легких шляхів наукового вивершення, за об’єкт дослідження вона взяла 1450 зареєстрованих у 2012 році друкованих ЗМІ області місцевої сфери розповсюдження.

Завдання наукової праці виявляють прагнення здобувачки не лише укласти найбільш повний і систематизований реєстр періодичних передплачуваних видань Донецької області та описати їхні типологічні характеристики, а й вивчити пріоритети читацької аудиторії та інтерес до донецьких ЗМІ української журналістської спільноти, розкрити площину

співпраці з регіональними виданнями різних організацій та установ, що сприяли їхній діяльності. Таке багатогранне бачення предмета дослідження посприяло акцентуванню на регіональному компоненті історичних, типологічних та жанрово-тематичних особливостей друкованих ЗМІ Донецької області.

Новизна дослідження, складники якого означені словом «вперше» демонструє особистий вклад Ірини Олександрівної Вялкової в теорію та історію журналістики. Так, уперше проаналізовано пресу Донеччини часів незалежності України, унесено до схеми типологічних характеристик періодичних видань важливий критерій «наявності / відсутності передплати», що вказує на читацьку прагматику, розкрито вплив на типологічну картину преси особливостей регіону як великого промислового центру, визначені загальнолюдські, загальноукраїнські та регіональні фактори, що зумовили специфіку ЗМІ Донбасу.

Відзначаючи в цілому компетентне визначення методологічної бази опонованого дослідження усе ж вважаю за необхідне звернути увагу на окремі питання, які вимагають обговорення.

Важко погодитися з тим, що верхньою хронологічною межею дослідження визначено 2012 рік, й пояснюється це суспільними обставинами так: «У 2013-2016 рр. відбулися незворотні процеси в інформаційному просторі Донецької області: через кризу в політичній, економічній та соціальній сфері масово почали закриватися редакції газет та журналів, окремі друковані ЗМІ переїхали до інших регіонів, накладі існуючих видань значно зменшилися, знищено редакційні архіви з одиничними примірниками номерів» (с. 25). По-перше, використовувати евфемізми й називати «незворотніми процесами», «кризою в політичній, економічній та соціальній сфері» велику трагедію народу Донбасу й усієї України, до якої прикована увага світу, не логічно. Іде війна, окупована значна частина Донецької й Луганської області, агресор теж має ім'я – Росія. По-друге в календарі сьогодні значиться не 2016, а 2018 рік, а початком «незворотніх процесів»,

слід вважати 2014 рік. Уведення до поля дослідження донецької преси 2013 року дало б можливість дослідниці виявити у змісті та ідеологічних акцентах донецької преси 2013 року знаки карколомної деструкції в суспільному житті донецького краю, прокоментувати прогностичну функцію преси і, таким чином, продемонструвати одну з рис науки – передбачення процесів і явищ, що особливо важливо для історика та теоретика журналістики.

У раціонально дібраній системі методів дослідження констатуємо відсутність методу ілюстрування теоретичних положень у вигляді статистичних таблиць, діаграм, яким скористалася дослідниця.

Важливе місце в дисертації відводиться розгляду «Історіографії та джерельної бази дослідження» (підрозділ 1.1.). Наукові й емпіричні джерела розглядаються систематизовано у відповідності до завдань наукової праці: дослідження журналістикознавців, які вивчали історію української преси, у тому числі й Східної України (І. Михайлин, Н. Сидоренко, О. Школьна, В. Владимиров, С. Гур'єва, М. Романюк та ін.), періодику різних типів – релігійну, дитячу, етнічну та ін. – (Ю. Колесник, Т. Давидченко, І. Склєнр, О. Никитченко, І. Кононов та ін., щоправда, можна було б ще залучити дисертацію Ю. Сазонової «Спортивна преса України: особливості становлення та сучасне функціонування» (2015 р.), у якій аналізується донецька спортивна журналістика); розвідки науковців з інших галузей науки – лінгвістики, історії, політології, економіки, соціології (М. Варич, В. Бебик та О. Сидоренко, С. Костилева, Е. Мамонтова, В. Брадов), котрі звертаються до аналізу преси Донецької області; результати моніторингового вивчення преси Донецької області; журналістські тексти в друкованих засобах масової інформації та книги і брошури, що висвітлюють історію газети чи журналу, діяльність періодичних видань Донецької області. Ірина Олександрівна виокремлює проблеми суголосні з темою її дослідження, подає наукові коментарі, веде конструктивний діалог з авторами.

Склад населення Донецькій області багатонаціональний, тут проживають представники більше 120 етносів. Саме тому не пройшли повз

увагу дослідниці дисертаційні праці Ю. Колісника («Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.)») та І. Кононова («Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз)'), автори яких залучають до аналізу етнічні медіа Донеччини.

Слід зауважити, що й у цій частині наукової праці (с. 40, 46, 51) і в другому розділі (с. 100-109) здобувачка використовує як базовий термін «преса національних меншини», який укоренився в радянську добу, а сьогодні вважається не політкоректним, зокрема, й з огляду на європейську практику, де перевага надається дефініціям «етнічні медіа» та «етнічна журналістика». Для дисертантки не зрозумілою є позиція І. Кононова, що контент-аналіз ґрунтує на матеріалі лише преси Луганщини, а оцінку подає всій журналістиці Донбасу (с. 46). Хочемо зауважити, що І. Кононов як історик і соціолог добре знає історію Донбасу. Луганська область виокремилася з Донецької лише в 1938 році. Саме цей та інші історико-культурні факти повинні б підказати І. О. Вялковій потребу хоч фрагментарного розгляду донецької преси в контексті журналістики Донбасу, це б посилюло її регіональні й типологічні характеристики, цілісне уявлення про неї як соціокультурний феномен. Сама вона не раз називає пресу донецької області, пресою Донбасу, проте три дисертації, присвячені журналістиці Луганщини (К. Ульянова, О. Корчагіна, Є. Соломін), матеріали всеукраїнських і міжнародних конференцій «Регіональні ЗМІ: історія сучасний стан та перспективи розвитку», які постійно проводяться в ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», довідник «Журналістика (періодика) і видавнича справа Луганщини: минуле і сучасне» (2012), де подається повний реєстр газет і журналів на 2012 р., залишилися не затребуваними.

Розгляд теоретичних засад типології періодичних друкованих видань здійснюється в окремому підрозділі. Існування значної кількості різноманітних класифікацій ЗМІ дисертантка пояснює безперервним розвитком системи українських друкованих ЗМІ, суспільно-політичними

трансформаціями, інноваційними та глобалізаційними процесами, котрі постійно вносять корективи до них. З метою обрання найоптимальнішої типологічної моделі для свого дослідження І. О. Вялкова наводить і коментує численні класифікації, аналізує критерії, покладені в їхню основу, різну кількість та якість типотвірних чинників й приходить до висновку, що вони потребують постійного вдосконалення. Зокрема, мотивується доцільність уведення як обов'язкового критерію «передплачувані / непередплачувані» видання, що є чинником популярності видання та читацької прагматики. Обрано критерії, які здобувачка покладає в основу типологічних характеристик періодичних видань Донецької області: вид видання, цільове призначення, цільова аудиторія (читацьке призначення), тематичне наповнення, жанрові пріоритети, сфера розповсюдження, місце розташування редакції, засновник, мова видання, тираж, обсяг, формат, періодичність, наявність / відсутність передплати.

Теорія жанротворчості та дискусійні питання в журналістській жанрології докладно з'ясовуються в підрозділі 1.3. Логіка тверджень дослідниці посилюється зверненням до цитування думок українських і зарубіжних учених, численними ілюстраціями авторських класифікацій, аналізом критеріїв, покладених у їх основу. Цілком погоджуюся з обранням для аналізу журналістських творів у донецькій періодиці традиційної класифікації жанрів з урахуванням сучасних тенденцій в жанроутворенні (жанрові трансформації, взаємкореляція, взаємозбагачення та ін.).

Другий розділ «Типологічні характеристики друкованих періодичних видань Донецької області 1991–2012 рр.» займає центральне місце в дисертації, адже в ньому формуються концептуальні положення, пов'язані з розкриттям проблематики та типології донецької преси. Ірина Олександрівна подає загальну характеристику друкованих ЗМІ області, акцентуючи на таких вираженнях загальноукраїнських та світових тенденцій цього періоду, як «пострадянськість», збільшення кількості нових газет і журналів,

роздержавлення друкованих органів, інтеграція традиційних ЗМІ з Інтернетом, прояви таблоїдизації та інфотейменту, збільшення обсягу реклами та ін. Аналізуючи пресу за типологічними ознаками, здобувачка виокремлює інформацію про регіональні її особливості, зібраний емпіричний матеріал подає в таблицях і діаграмах. Наприклад, різноманітність цільового призначення газет демонструється 22 групами, проте найбільш чисельними серед них є загальнополітичні, інформаційно-рекламні та рекламні видання. Інформаційні запити населення реалізуються навіть на рівні газет для одного села чи окремого району міста. Розгалужена сітка різнотипних видань просто вражає й відбиває особливість густонаселеного промислово-аграрного регіону.

У окремих підрозділах розглядаються етнічна, релігійна, спортивна преса, спеціалізовані морські та культурно-просвітницькі видання, альманахова журналістика, у яких найвиразніше проявилися особливості преси Донеччини. Найбільш знакові з них докладно аналізуються за схемою: історична довідка, автура, наклад, формат, тематика, функції.

На наш погляд, подане поряд із узагальнюючими твердженнями дослідниці цитування різножанрових журналістських текстів, ілюструючи тематику та проблематику видань, ще більше увиразнило б «типологічне обличчя» та їхній творчий потенціал. Проте авторка дисертації не вдавалася до нього. Дозволю собі висловити ще кілька зауважень до п. 2.1.1. «Преса національних меншин». У ньому використовується термін «діаспора» стосовно представників різних національностей, зокрема, зазначається, що «найбільш чисельними є греки, білоруси, татари, вірмени, євреї, азербайджанці, грузини, молдавани, болгары, німці, поляки, цигани» (с.102). Гадаємо, що треба відділити діаспори від еміграції, а до того ж до переліку етносів додати росіян, діаспора яких найбільша.

У третьому розділі дисертації «Засоби інтеграції місцевих та обласних друкованих ЗМІ в загальноукраїнський та світовий інформаційний простір» робиться акцент на актуальності висвітлення

співпраці спеціалізованих організацій та установ з журналістами в Донецькій області, зокрема таких, як Донецька обласна спілка журналістів, Донецька медіа-профспілка, Академія Української преси, Українська Асоціація Видавців періодичної преси та ін. Студіювання зазначеної проблеми вважаємо логічним, оскільки така співпраця сприяє підвищенню кваліфікації журналістів, оволодінню новітніми технологіями, знайомству з передовим та зарубіжним досвідом.

Відгуки журналістів про ЗМІ Донеччини та оцінка пресової продукції самими читачами поряд з розвідками науковців створюють повне і цілісне уявлення про пресу цього регіону. Дотримуючись такої думки, Ірина Олександрівна розглядає ці проблеми, застосовуючи методи моніторингу та анкетування. Обрана методика анкетування як складника соціологічного дослідження відповідає його вимогам. За типом це описове анкетування, яке проводять для одержання більш повної, різнобічної емпіричної інформації про об'єкт, що вивчається, з елементами аналітичного, яке дає змогу перевірити теоретичні твердження.

Усі етапи анкетного опитування загалом витримані, крім останнього – розробки висновків та пропозицій (рекомендацій) за результатами соціологічного дослідження. Ми не знайшли в дисертації рекомендацій, як не тільки задовольнити читацький попит, а й скерувати його на споживання інформації громадянського звучання та спрямованої на формування світогляду україноцентризму. Цікаво дізнатися, які заходи плануються для того, щоб ознайомити журналістську спільноту області з результатами проведеного анкетування, щоб відкоректувати її діяльність, зокрема пов'язану з розширенням функціонування української мови в ЗМІ області, щоб українськомовне населення Донеччини не перетворилося в «діаспору», щоб донецьку пресу – оригінальний та органічний сектор журналістики України – трансформувати в українську журналістику.

На такі думки наводить статистика: лише 8 % респондентів (тішить те, що це в основному студентська молодь) надає перевагу

українськомовним виданням, та й ті серед дня з ліхтарем не знайдеш. Як свідчать додатки, серед зареєстрованих видань десь 8 – українськомовних, російсько-українські ж подають українською мовою здебільшого лише звіти районних та міських держадміністрацій.

Тож бажано було б, щоб актуальне для преси Донецької області мовне питання, на чому наголошує дисертантка (с. 42) коментувалося у її дослідженні глибше, а натомість ми маємо відведених цій проблемі на с. 42 – 5 рядків тексту, на с. 92–3, на с.191 – 1 рядок.

Однак зазначені тут і вище зауваження не применшують наукової ваги зробленого здобувачкою, частину з них можна сприймати як побажання на майбутнє, вони можуть стати й предметом дискусії на нинішньому засіданні спеціалізованої ради.

Підсумовуючи свій відгук, відзначу, що Ірина Олександрівна Вялкова здійснила важливий крок у розв’язанні заявленої нею проблеми. Висновки її дослідження передають головні теоретичні положення. В авторефераті розкрито основний зміст наукової праці.

Дисертація пройшла солідну апробацію на 28 наукових конференціях різного рівня в Одесі, Луцьку, Івано-Франківську, Львові, Донецьку, Маріуполі. Її основні положення викладені в 28 наукових працях, у тому числі у 8 статтях, що надруковані у наукових фахових виданнях та у 2 – іноземних. Праця може бути використаною в курсах “Історія української журналістики”, «Соціальні комунікації», «Основи журналістики», у розробці спецкурсів і спецсемінарів, написанні курсових, бакалаврських і магістерських робіт, а також, що особливо важливо, у підготовці монографічних досліджень, об’єктом яких були б регіональні ЗМІ, журналістика Донбасу.

Дисертація “Преса Донецької області періоду незалежності України (1991–2012 рр.): проблематика, типологія” є самостійною, оригінальною працею, що має безумовну теоретичну та практичну цінність, виконана на належному науковому рівні та відповідає вимогам до кандидатських

дисертацій, сформульованим у п.п. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), та профілеві спеціалізованої вченої ради К 35.051.24. Ірина Олександрівна Вялкова як її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри державного управління,
документознавства та інформаційної діяльності
Національного університету водного
господарства та природокористування

В. М. Галич

19 червня 2018 року

Затверджую
19.06.2018р.

Затверджую
19.06.2018р.

Затверджую
19.06.2018р.

Затверджую
19.06.2018р.